

O RELIGIJI, POLITICI I NAUCI U SAVREMENOM BOSANSKO- HERCEGOVAČKOM KONTEKSTU

Dr. Hilmo NEIMARLIJA

RELIGIJSKE INSTITUCIJE U BiH: IZMEĐU SLOBODE NAVIJEŠTAJA I INSTITUCIONALNE SLOBODE

Dr. Alen KRISTIĆ

Sažetak

RELIGIJA I POLITIKA

Na Evangelijsko-teološkom fakultetu Univerziteta u Tbingenu, u organizaciji Zaklade za ekumensku teologiju „Elisabeth i Jürgen Moltmann“, 26. i 27. novembra prošle godine održan je simpozij o temi *ISLAM, RELIGIJA I DRŽAVA*. Sudionici skupa, koji se posebno bavio pitanjima religije i politike u području obrazovanja, bili su, pored profesora Evangelijsko-teološkog fakulteta, prof. dr. Ismet Bušatlić, prof. dr. Enes Karić, dr. Hilmo Neimarlija i mr. Asim Zubčević sa *Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu* te religijolog i publicista dr. Alen Kristić iz Sarajeva.

Objavljujemo izlaganja dr. Hilme Neimarlije i dr. Alena Kristića.

O RELIGIJI, POLITICI I NAUCI U SAVREMENOM BOSANSKOHERCEGOVAČKOM KONTEKSTU

Na skupu kakav je ovaj naš današnji susret nije potrebno isticati opću kompliciranost veza politike i religije koje se ostvaruju i mijenjaju u različitim iskustvima, institucijama i procesima. Kompliciranost se podrazumijeva kao što se podrazumijeva kompleksnost i promjenjivost relacija između religije i nauke. Ne bi trebalo biti drukčije ni sa vezama politike i nauke, premda se one u svojim modernim figurama čine združenim u zajedničkoj pripadnosti sekularnom domenu i njegovom širenju u „raščaravanju svijeta“ pomoću „racionalizacije i intelektualizacije“, da upotrijebim Weberove izraze. Radi se o tome da je priča o politici, svjetskoj ili nacionalnoj, globalnoj ili lokalnoj, danas manjkava ako zaobilazi živa očitovanja religije na sličan način na koji je iznova manjkava priča o nauci koja se ne određuje prema religijskim predajama i učenjima.

Početak tridesetih godina dvadesetog stoljeća Alfred North Whitehead je pisao da, kad razmotrimo što za čovječanstvo znači religija i što znači nauka, nipošto nije pretjerano reći da budući tok povijesti ovisi o odluci koju sadašnji naraštaj bude donio, s obzirom na vezu njih dviju. I ustvrdio je da su religija i nauka dvije najjače opće sile, mimo pukog podsticanja osjetila, koje utječu na ljude, a one kao da se postavljaju jedna protiv druge. Tokom osamnaestog i devetnaestog stoljeća na Zapadu se suprotstavljalo religiju i nauku, oglašavalo kraj religije i najavljivalo pobjedu nauke. I nije bio mali broj filozofa i naučnika koji su nastojali da svojim priložima ubrzaju takav rasplet. Na kraju dvadesetog stoljeća oglašavali su se filozofi i naučnici u najmoćnijim zapadnim društvima koji su tvrdili da je nauka na svome kraju, ali ne usljed svoje nemoći ili zato što su naučnici bili neuspješni već, upravo suprotno, zato što su tako dobro radili. Njihovi glasovi miješali su se sa glasovima političkih teoretičara i državnih činovnika koji su u pobjedi zapadne liberalne demokratije nad komunističkom alternativom slavili kraj političke rasprave, politike, povijesti.

U devetnaestom stoljeću naučnici su vjerovali da znaju sve. U njihovom razumijevanju nauka je proizvodila Istinu (sa velikim I) i neizbježno je bila u sukobu sa religijom. Kao istina otkrivenja i strahopoštovanja pred tajnom, religija je odbijala imperijalizam nauke, njezino samo postavljanje kao jedinog izvora valjane spoznaje i kao proizvođača konačnih izvjesnosti. I

danas ima pojedinaca među istaknutim naučnicima koji su zaokupljeni potragom za teorijom svega. Međutim, sa približavanjem kraju dvadesetog stoljeća bili su sve glasniji naučnici koji u nauci nisu vidjeli autoritet za sve i za koje nauka nije imala monopol na proizvođenje ili otkrivanje istine. Za njih je nauka bila proizvođenje istina koje važe i koje se opovrgava, u kojima se pokazuju složenosti stvarnosti i nevolje sa njihovim razumijevanjem, istina koje naš životni svijet čine kompleksnijim. Ako je to bila pobjeda nauke na kraju dvadesetog stoljeća bila je njezina pobjeda nad samom sobom i sopstvenim imperijalizmom istog, određenog, neopozivog.

Na sličan način političari su u dvadesetom stoljeću vjerovali da mogu sve, jer su bitno određenje politike postavljali kao stvar politike koju sami vrše. Njihovom uvjerenju suprotstavljavalo se optužbom da su jedinu pravu političku temu, a to su ljudske slobode, zamijenili za predpolitičku temu, a to su ljudske potrebe. Argument optužbe bio je da ljudi ne mogu glasati o tome treba li im zraka, vode, svjetlosti, vremena za odmor. Svakom ljudskom stvorenju potrebna je određena količina zraka, hrane, svjetlosti. Tek sa zadovoljavanjem tih potreba otvara se prostor izbora, slobode, politike. Ali, pored materijalnih dobara, kojima zadovoljavaju tjelesne potrebe, postoje i duhovna dobra kojima se zadovoljavaju osobne i društvene potrebe i o kojima ljudi ili barem većina ljudi, također ne bi htjeli glasati. Takve su potrebe ljudi za intimnošću i javnim predstavljanjem, za vjerovanjem i priznanjem vlastitog uvjerenja, za životnim vezama sa svojim i bliskima, za afirmacijom zajednice kojoj se pripada. Ko bi bio spreman glasati o vlastitog samostalnosti i vlastitoj važnosti, glasanjem se izjašnjavati između značajnosti i beznačajnosti svoje grupe, ići na izbore na kojima bi se odlučivalo o tome gdje će se i s kim će se živjeti. Sloboda očito nije jedina vrijednost koja zaprema bitnu temu politike. Takva vrijednost je zacijelo i pravda, čak i onda kada se odnosi na zadovoljavanje materijalnih dobara i kada znači ravnotežu u korištenju materijalnih dobara.

U „Pronalaženju političkog“ („Der Erfindung des Politischen“), važnoj knjizi iz devedesetih godina, Ulrich Beck je programski aktualizirao misao Montesquiea da institucije propadaju zbog svojih pobjeda. Postoje, dakle – piše Beck – dva načina da se nestane s poprišta povijesti: biti pobijeden i pobijediti. Ono prvo se dogodilo bivšem Istoku, ovo drugo bivšem Zapadu.“ I dodaje, da njegova knjiga govori o tome drugom. Nama, koji smo došli iz Sarajeva, sa Fakulteta islamskih nauka, u ovu proslavljenu obrazovnu ustanovu, u grad

čije ime upućuje na moćnu tradiciju njemačkih i zapadnih univerziteta, poznato je ono prvo; mi dolazimo s bivšeg Istoka, iz svijeta koji je politički pobijeden devedesetih godina prošlog stoljeća. Naravno, mi smo željeli poraz tog svijeta, željeli smo kraj totalitarnog režima, partijskog jednonumlja, klasne ideologije, preferiranja ateističkog svjetonazora, željeli smo pobjedu bivšeg Zapada, željeli smo stvarnu slobodu mišljenja, govorenja i udruživanja, stvarnu autonomiju religije i nauke, željeli smo stvarnu demokratiju, željeli smo... Mnogima od nas je puno kasnije postalo jasno da smo, ustvari, željeli pravo na želju, da smo umjesto poretka određenja željeli poredak otvorenih korespondencija. Ali, želja je izgleda ipak domen utopije, dok je potreba domen politike? Ne kaže se bez razloga da se govor potrebe i govor želje dopunjuju, ali se ne razumiju. U godinama „endizma“ nečije potrebe su suzbile želje velike većine nas u Bosni i Hercegovini.

Bosna i Hercegovina je bez sopstvene krivice postala i ostala slučaj na bivšem Istoku, „iznevjereni most“ (Michael Sells), zemlja više religija, jedne dominantne tradicije nauke i obrazovanja, genocida nad pripadnicima jednog od njezinih naroda. Priča o religiji, politici i nauci danas u Bosni i Hercegovini može imati različita polazišta i kretati se u različitim poljima opisivanja bez potrebe za prethodnim polaganjem računa. Može se govoriti o tome kako je danas u Bosni i Hercegovini previše religije i premalo religije; previše religije jeako se misli na različite populističke i prozaične manifestacije sa religijskim predznakom, na politička istupanja vjerskih dužnosnika, na medijsku bujicu priča o religiji, priča koje se pozivaju na religiju i priča koje se predstavljaju religijskim; premalo je religije ako se misli na svjedočenje intimne, svečane srži religije, na dosljedno poštivanje svetih sadržaja i na živu prisutnost religijskih vrijednosti njezinih vrijednosti u vezama čovjeka s drugim ljudima i u načinima društvenog postupanja. Isti je slučaj i s politikom; previše politike je ako se politika misli u njezinom postmodernom obilježavanju kao moć koja samu sebe legitimira i delegitimira, kao vlast koja je neefikasna usljed nedovoljne zainteresiranosti za realiziranje proklamiranih ciljeva, kao ekspanzivna sila koja nastoji sve svesti na sopstvenu mjeru i tako proizvodi podložnost, oponašanje i podaništvo; premalo je ako se politiku misli kao mogućnost izbora

i direktnog učešća u rješavanju pitanja zajedničkog života na temeljima slobode svih i pravde za svakoga. Dakako, kada ovo kažem ne zanemarujem posebnu važnost kompliciranih veza osobne religioznosti i multireligijske stvarnosti bosanskohercegovačkog društva niti zaboravljam postkomunističke, post-agresijske i postratne uslovljenosti vršenja politike u Bosni i Hercegovini. Radi se o tome da je danas u Bosni i Hercegovini mnogo onih koji u aktualnoj izmiješanosti religije, politike i nauke nalaze razloge za žaljenje za vremenom jednopartijske vlasti i političkog totalitarizma, kada je religija bila tako reći zatvorena u sferu privatnosti a nauka podvrgnuta oficijelnoj političkoj određenosti. To je opora, uznemiravajuća činjenica naše sadašnjosti i njezinih osvječenja u političkom, religijskom i drugim refleksijama, jer ne iskazuje samo odnos prema religiji već i prema politici, nauci i vrijednostima stvarne demokratije. U Bosni i Hercegovini, kao i u drugim zemljama bivšeg socijalističkog poretka, još je raširena predrasuda da je totalitarizam totalno ostvarenje politike na račun religije, ili nauke, na primjer, a ne praktično i teorijsko negiranje politike. U totalitarnom režimu koji je vladao u našim prostorima i koji je bio blaži nego drugi totalitarizmi komunističkog tipa u Evropi, moglo se govoriti o manje kontroliranim stranama formalne autonomije religije ili nauke, ali nije bilo ni naznake mogućnosti za bilo kakvu autonomiju politike kao prostora izbora i slobodnog angažmana.

Naraštaj o kojemu je govorio Whitehead smijenjen je drugim naraštajem, ali odluka o vezi nauke i religije nije donesena, niti je neka od njih dvije izgubila na moći. Naprotiv, danas, na kraju prvog desetljeća dvadesetprvog stoljeća, jačanje religijskih tradicija i širenje političkog utjecaja vjerskih zajednica, na jednoj strani, i razvitak i utjecaj nauka o prirodi, npose biologije i njezinih prodora u organske korijene čovjekova bića, na drugoj strani, bitna su obilježja vremena. U isti mah, političke rasprave na različitim razinama, od lokalnih do globalne, ne prestaju niti njihovi akteri posustaju. Sada više niko ne govori ozbiljno o kraju povijesti. Međutim, ako su religija, nauka i politika glavni modusi institucionaliziranja čovjeka pomoću nečega što nije on sam, dezinstitutionalizacija i nepovjerenje u oficijelne institucionalne okvire je jednako čvrsto obilježje vremena u kojem živimo.